श्री गणेशाय नमः

યોજનગંધા

યાને

ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા

નાટકનાં ગાયનો.

ગાયનો છાપી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

વિઠ્ઠલદાસ હેમચંદભાઈ ભાવનગરવાળા એન્ડ કો.

શ્રી વિજય ગૌતમ નાટક સમાજના માલીક

મુ. કરાંચી.

લિ. ...ના હરિલાલ વાલજી ઠાકર છાપ્યું,—કરાચી.

આવૃત્તિ પહેલી — પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૭૩ — સને ૧૯૧૭

કીંમત ૦—૨—૦

પાત્રોની ઓળખાણ.

પુરૂષ પાત્રો.

શીવ.........વિશ્વની ત્રીભૂર્તિ બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશમાંના એક દેવ.

પરશુરામ......ઇશ્વરી અવતાર એકવીશવાર નક્ષત્રીય પૃથ્વી કરનાર.

શાંતનુ.........હસ્તીનાપુરના ચક્રવર્તિ મહારાજા.

દેવવ્રતકુમાર કે ભીષ્મકુમાર — ગંગાજીને પેટે જન્મ લીધેલ મહારાજા શાંતનુનો કુમાર.

ઢીમીર.........ગંગા કીનારાના ચાંચીઆઓનો સરદાર

તર્કસીંહ, વિતર્કસીંહ, તાત્પર્યસીંહ — મહારાજા શાંતનુના સમયના જાગીરદારો રાજ્યના નેતાઓ.

તરંગસીંહ........તર્કસીંહનો છોકરો

ફુડફુડશંકર........એક ઢોંગી બ્રાહ્મણ

વાયડાશંકર......એક અફીણીઓ વૈદ

અઠંગટશંકર......ફુડફુડશંકરનો સાળો.

શામો.............એક મોચી.

સ્ત્રી પાત્રો.

સીલડી........શંકરની સ્ત્રી પાર્વતી.

ચોજનગંધા...ઢીમીરને માછલીના પેટમાંથી મળી આવેલી એક છોકરી, પરંતુ એક તપસ્વી ક્ષત્રી રાજાના વીર્યથી ઉત્પન્ન થએલી કન્યા.

રસકુમારી.....તર્કસીંહની છોકરી, અને તાત્પર્યસીંહની ભાવી પત્ની

પ્રવીણા.......તર્કસીંહની છોકરી, પરંતુ પાછળથી એક તપસ્વીની.

ઉરમી.........તર્કસીંહની સ્ત્રી

ફુલી..........ફેડફુડશંકરની સ્ત્રી

છકેલી
છબીલી } બે નાયકાઓ.





પુર્વ વૃતાંત.

એક વખત હસ્તીનાપુરનો પરાક્રમી રાજા પ્રતીપ ગંગાના કીનારા ઉપર શીકારે ગએલ તે વખતે ગંગાના જળમાંથી ગંગાજી પોતે પ્રગટ થયાં ને પ્રતીપના જમણા સાથળ ઉપર એસી, પોતે પ્રતીપની સાથે પરણવાનો વિચાર જણાવ્યો, પરંતુ પ્રતીપ ઘણોજ બુદ્ધિશાળી હોવાથી ગંગાને એમ જવાબ આપ્યો કે "જો તું મારા ડાબા સાથળ ઉપર બેઠી હોત તો હું ત્હારી સાથે લગ્ન કરત, પરંતુ તું મારા જમણા સાથળ ઉપર બેઠી છું તેથી તું મ્હારી દીકરી અગર તો દીકરાની વહુ થવાને યોગ્ય છું. માટે જો તારી ઇચ્છા હોય તો હું તને મારા પુત્ર શાંતનુ સાથે વરાવું." ગંગાએ શાંતનું સાથે વરવાનું કબુલ કર્યું પણ એવી શરતે કે જ્યારે તમારો પુત્ર શાંતનુ મારા એકપણ કાર્યની વચમાં પડશે ત્યારે તેની સાથેનો મારો સંબંધ છોડી હું મારા મુળ સ્વરૂપમાં ચાલી જઇશ આ બાબત પ્રતીપે પોતાના પુત્ર શાંતનુને જણાવી અને શાંતનું ગંગાને પરણ્યો. પછી ગંગાને એક પછી એક સાત પુત્રો થયા ને દરેક પુત્રને જન્મતાંની સાથેજ ગંગાએ પોતાના પ્રવાહમાં ડુબાડયા; પરંતુ પુત્રોને ગુમાવવા છતાં વચનથી બંધાએલો શાંતનુ ગંગાને કાંઇજ કહી શકતો નહીં જ્યારે ગંગા આઠમા પુત્રને

પણ પોતાના પ્રવાહમાં ડુબાડવા ચાલી ત્યારે શાંતનું પાછળ ગયો ને તેમ ન કરવા સમજાવી તેથી શાંતનુએ પોતાનું આપેલું વચન તોડયું છે એમ કહી ગંગા પોતાના પ્રવાહમાં મુળ સ્વરૂપને પામ્યાં, ને આઠમા છોકરાને શાંતનુંને સોંપ્યો પરંતુ શાંતનુએ કહ્યું કે આ ન્હાના બાળકને હું શીરીતે સંભાળીશ માટે તમે સાથેજ લેતાં જાઓ તેથી ગંગા તે પુત્રને સાથે લઇ ગયાં ને શાંતનુને વચન આપ્યું કે આ પુત્ર જ્યારે બરાબર ગોગ્ય વયનો થશે ત્યારે તમને પાછો સોંપીશ. ગંગાજી પુત્રને લઇ પાતાળમાં ગયાં ને ત્યાં પરશુરામ પાસે અસ્ત્રશસ્ત્ર વિદ્યા અને અભ્યાસ અર્થે તેને મુકયો અને પરશુરામે હર્ષ સાથે એ બાળકનું ગુરૂપદ સ્વીકાર્યું.

આપણા આજના નાટકની શરૂઆત ઉપર કહ્યો તે ગંગાનો પુત્ર તેના પીતાને સોંપવા જેવડો બરાબર આજે થયો છે, અને શાંતનું મૃગયા અર્થે ગંગા કીનારે ગયો છે ત્યાંથી થાય છે; આજે પુત્ર અને પિતાનો પરસ્પર પહેલોજ મેળાપ છે જેથી તેઓ એક બીજાને ઓળખતા નથી.

હવે ગંગાજીએ પોતાના સાત પુત્રોને જળમાં શામાટે ડુબાડયા તે સંબંધમાં એવું વૃતાંત છે કે એક વખત બ્રહ્માજીની ગાયો આઠ વસુઓ ચોરી ગયા હતા ને તેમને શ્રાપ થયો હતો કે તમે પૃથ્વી પર જન્મ લેજો. એ આઠેય વસુઓને પોતાને પેટે જન્મ આપી ટુંકા આયુષ્યથી તેમનો જન્મતાંની સાથે જળમાં ડુબાવીને ઉદ્ધાર કરવાનું ગંગાએ વિચાર્યું હતું ને તે રીત તેણે સાત વસુઓનો ઉદ્ધાર કર્યો અને આઠમો વસુ તે આ દેવવ્રત ગણાય છે.

श्री गणेशाय नमः

યોજનગંધા

યાને

ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા નાટકની

પ્રવેશવાર ટુંક હકીકત.

અંક–૧ લો

પ્રવેશ—૧ લો. સ્થળ ગંગા **કીનારો** દેવવ્રત કુમાર માતા ગંગાના ખોળામાં રમે છે એટલામાં મહારાજા શાંતનુ શીકાર અર્થે, ગંગા કીનારા પર ચડી આવેછે, દેવવ્રત કુમાર શાંતનુને શીકાર ન કરવા સમજાવે છે. પુત્ર પિતા એક બીજાને નહી ઓળખવાથી પરસ્પર સ્પર્ધા, ધર્મની ખાતર બન્ને સામસામા યુદ્ધના નિશ્ચય પર, પુત્ર પિતાની સાથે યુદ્ધ આરંભે અને અધર્મ સમજી ગંગાનું પ્રગટ થવું, ને પુત્રને પિતા પ્રત્યેના ધર્મ સમજાવવું. ગંગાને જોઇ શાંતનુને પોતાનો પૂર્વપ્રેમ યાદ આવે છે. મોહ ટાળવા માટે, અને શાંતનુને તે પુત્ર પાછો સોંપવા ગંગાજી પાતાળમાં જઇ પરશુરામને મોકલે છે. પુત્ર અને પીતા વચ્ચે પરશુરામ ઓળખાણ કરાવે છે. અને બન્ને જણ હસ્તીનાપુર તરફ સીધાવે છે. એટલામાં એક હોડકામાં યોજનગંધા કીનારા પર આવે છે, અને શાંતનુનો દ્રષ્ટિ

પાત તે કન્યા પર થાય છે કે જે કન્યાની સુગંધી એક એક યોજનમાં ફેલાય છે.

પ્રવેશ—૨ જો યોજનગંધાનો આશ્રમ ગંગાના કીનારા ઉપર જોએલ મૂર્તિનું રટણ કરતી યોજનગંધા, પ્રેમઘેલો શાંતનુ, પરસ્પર મીલન અને શાંતનુનો માગું કરવાનો નિશ્ચય ઢીમારનું આગમન, શાંતનુંનું ખલાસી કહી માગું કરવું, ઢીમીર પોતાની કન્યાને રાજા સાથે પરણાવવા વિચાર કરે છે એટલે ખલાસી શાંતનુનો તીરસ્કાર કરે છે, યોજનગંધા પિતાને શાંત પાડી અંદર લઇ જાય છે, અને શાંતનુ થએલા અપમાનથી પશ્ચાતાપ કરે છે.

પ્રવેશ—૩ જો વાયડાશંકર વૈદનું ઘર ફડકડશંકર અને ફુલી વૈદને ત્યાં દવા લેવા આવે છે, ફુલી વૈદ ઉપર આશક પડે છે, વૈદ ત્યાંથી ઘરમાં નાશી જાય છે, અને કડકફડશકર તથા ફુલી બન્ને મોચીને ત્યાં જોડા શીવડાવવા જાય છે.

પ્રવેશ—૪ થો જાગીરદારોનો બગીચો રસકુમારીનો સખીયો સાથે આનંદ, તાત્પર્યસીંહનુ આવવું, એ દંપતી નીર્દોષ ચેષ્ટાઓ ચલાવે છે. મહારાજા શાંતનુની ચીઠી લઇ વિતર્કસીંહનું આવવું તાત્પર્યસીંહ ચીઠી લઇ ઢીમીર પાસે રવાના થાય છે. પાછળથી વિતર્કસીંહની બુદ્ધી બદલાય છે. તે રસકુમારી પાસે પ્રેમ માગે છે, રસકુમારી તેનો તિરસ્કાર કરે છે. વિતર્કસીંહ બળાત્કારનું પગલું ભરે છે, પરંતુ દેવદૂત આવી પહોંચે છે, અને રસકુમારીનું રક્ષણ કરે છે.

પ્રવેશ—૫ મો છકેલી છબીલી નાયકાનું ઘર દેવવ્રત કુમારે કરેલા અપમાનથી વિતર્કસીંહનું તર્કસીંહને પક્ષમાં લેવું. દેવવ્રત કુમારને વ્યભીચારી ઠરાવવાનું કાવત્રું રચે છે. છકેલી અને છબીલી નાયકાઓને કુમારના મહાલયમાં મોકલી પોતે શાંતનુ પાસે જાય છે.

પ્રવેશ—૬ ઠો ભીષ્મ મહાલય પ્રવીણા સાથે નિર્દોષ આનંદ લેતા દેવવ્રત. નાયકાઓ દાખલ થાય છે. પ્રપંચી વાકયોથી દેવવ્રતને સમજાવે છે ને નાચ શરૂ કરે છે. પછી આંખમાં કણું પડયાનું બહાનું કાઢી છકેલી કુમારના શરીર પર લપેટી જાય છે. એટલામાં શાંતનુને લઇ વિતર્કસીંહ દાખલ થાય છે. ને શાંતનુને તે પ્રત્યક્ષ બતાવે છે, શાંતનુની ન્યાય દ્રષ્ટિએ કુમાર નીર્દોષ અને વિતર્કસીંહ કાવત્રાંખોર ઠરે છે, ને વિતર્કને ઠાર કરવા તૈયાર થાય છે. પરંતુ દેવવ્રત વિતર્કસીંહને બચાવે છે.

પ્રવેશ ૭મો. કુડકુડશંકરનું ઘર—વાંઝણીના મેણાથી કંટાળેલી ફુલી મરવાનો ઢોંગ મચાવે છે, તેનો ભાઇ ગડગડશંકર તેને સમજાવે છે ધંધા વગરનો કુડકુડશંકર ધંધો શોધતાં શોધતાં હજામ થાય છે. ફુલી પોતાના ભાઇ ગડગડ શંકર સાથે પીયર ચાલી જાય છે.

પ્રવેશ ૮મો. કચેરી—દેવવ્રતને યુવરાજ પદારોહણની કચેરી વિતર્કને પદભ્રષ્ટ ઠીમારના જવાબ સાથે તાત્પર્યનું આવવું શાંતનુનું ને જવાબ વાંચી ખેદ કરવું દેવવ્રત તે ખેદનું કારણ પુછે છે શાંતનુ ખેદનું કારણ કહી શકતો નથી પરશુરામ પ્રગટ થઇ, શાંતનુના ખેદનું કારણ સમજાવે છે, અને દેવવ્રતકુમાર તે ખેદને કાપવાને તત્પર થાય છે. તર્કસિંહનું કાવતરૂં. ટેબ્લો

અંક બીજો.

પ્રવેશ ૧લો ઢીમીરનાં ઝુંપડાં—શાંતનુંનું સ્મરણ કરતી યોજનગંધા, દેવવ્રતકુમારનું આવવું. યોજનગંધાને મહારાજા શાંતનું પ્રત્યે પ્રેમ હોય તેમ દેવવ્રત સમજી જાય છે. પરંતુ યોજનગંધા ખલાસીનું નામ આપ્યા કરે છે તેથી દેવવ્રતકુમારને શંકા રહે છે ઢીમીર અને દેવવ્રતકુમારની વાતચીત, મહારાજા શાંતનુને યોજનગંધા તરફ પ્રેમ હોય તે સ્પષ્ટ થાય છે યોજનગંધાને પોતાના પિતા સાથે પરણાવવા માટે દેવવ્રતકુમાર ઢીમીરને સમજાવે છે, ઢીમીર કેટલાક કોલ કરારનું નકકી કરાવે છે. દેવવ્રતકુમાર તે કબુલ કરે છે. અને બંન્ને જણુ હસ્તીનાપુર તરફ રવાના થાય છે. ઢીમીરને હાથે યોજન ગંધાને ઝુંપડીમાં પુરી રાખવાની સજા થાય છે.

પ્રવેશ ૨જો તાત્પર્યસીંહનું ઘર—રસકુમારીનું ચીત્ર ચીતરતો તાત્પર્યસીંહ રસકુમારીનો પ્રવેશ રસકુમારીના ભાઇ તરંગનું આવવું રસકુમારીને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનું કહેવું, પિતાશ્રી અહીં આવવાના છે એમ તરંગસીંહ જણાવે છે રસકુમારીનું રવાના થવું તર્કસીંહનું દાખલ થવું તાત્પર્યસીંહને પોતાના પક્ષમાં લેવા તર્કસીંહ સમજાવે છે. તાત્પર્યસીંહ તેમના પક્ષમાં જવાની ના પાડે છે તર્કસીંહ ગુસ્સે થઇ તલવાર ઉગામે છે પરંતુ તરંગ પિતાની સામે થઇ તેમ કરતો તેને અટકાવે છે. ને તર્કસીંહ ચાલ્યો જાય છે.

પ્રવેશ ૩જો ફડફડશંકરનું ઘર—નવા ધંધાની ધુલ મારતા ફડફડશંકર પ્રવેશે છે હજામત કરતાં આવડતી નથી એટલામાં પીયરમાંથી ધુલી પાછી આવે છે ફડફડશંકર તેને ઘરમાં રાખે છે. વૈદરાજ દવાના પૈસા લેવા આવે છે પૈસા નહી હોવાથી ફડફડશંકર ઘરાકમાં જવાને બહાને નાસી જાય છે. ધુલી વૈદરાજને પાછા ફસાવે છે, વૈદ બદ દાનતનો નહી હોવાથી ધુલીને સમજાવે છે એટલામાં ઘરાકમાંથી પાછા વળેલા ફડફડશંકર આવે છે ને ઘરના ગોટાળા જુવે છે ને રૂવે છે.

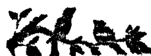
પ્રવેશ ૪થો શાંતનુનું મહાલય—દેવવ્રતકુમાર ઢીમીરની ઇચ્છા મુજબ પ્રતિજ્ઞાઓ લે છે અને આજથી પ્રજા કુમારને ભીષ્મકુમાર એ નામથી ઓળખે છે. દેવોના હૃદયમાં હર્ષ થાય છે ને આજે ભીષ્મકુમારને કીર્તિ વરે છે.

પ્રવેશ ૫મો રાજ્યમાર્ગ—દેવવ્રતે પ્રતિજ્ઞાઓ કરી જેથી હવે પિતા મને શાંતનુ સાથેજ પરણાવશે, ને મને પેલા ખલાસી નહી મળે એ વિચાર યોજનગંધા કરતામાં, ભીષ્મ કુમાર પ્રવીણા સંબંધી વિચાર કરતા દાખલ થાય છે, ને યોજનગંધા તેને પ્રવીણા સાથે પરણવાને સમજાવે છે પરંતુ ભીષ્મકુમાર પોતાનો એકજ નિશ્ચય જણાવે છે. ભિષ્મકુમાર તાત્પર્યમાળને ચાંચીઆઓને દાબી દેવા ગંગા કીનારા તરફ મોકલાવે છે, ને પ્રજાને સમજાવવા પોતે રવાના થાય છે. યોજનગંધા એવા વિચાર કરે છે કે જો પ્રવીણા ભીષ્મ કુમારને પરણે તો કુમારની પ્રતિજ્ઞાઓ ખોટી થાય અને

શાંતનુ સાથે મને પિતા ન પરણાવે તો મારા ખલાસીનો ... થાય પરંતુ આ વિચારો ઢીમીર સાંભળી જાય છે તેથી યોજન-ગંધાને ઠપકો આપે છે અને યોજનગંધા પોતાનો નિશ્ચય આજે પિતાને જણાવે છે.

પ્રવેશ ૬ઠો તર્કરાજનું ઘર—ભીષ્મકુમારમાં ઘેલી પ્રવીણા, યોગીની વેશમાં યોજનગંધા ભીષ્મકુમારે બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞાઓ કરી છે તેમ જણાવે છે. પ્રવીણાને આ સાંભળી આઘાત થાય છે. પ્રવીણાની માતા ઉરવી તો તીર્તિને મહારાજ પાસે ન્યાય લેવા જવા સમજાવે છે.

પ્રવેશ ૭મો જંગલ—મગધના ખળભળાટથી ચિંતિત શાંતનુ રાજા યોજનગંધા પર ઢીમીરનો બુરાગ શાંતનુનું વેશ બદલી જવાવવું, ભીષ્મને મગધ ... તરફ, અને ... મગધ વચ્ચે વાતચીત. ભીષ્મને શાંતનુ શાંત પાડે છે. પછી શાંતનુ ઢીમીરની સાથે ફરવું ક લશ્કર મોકલવા બાબત. ભીષ્મકુમાર તર્કવિતર્કને લડાઈમાં હરાવે છે ને ફરી મગધની સામે યુદ્ધ કરવાની તૈયારી કરે છે, મગધમાંનો બુદ્ધિશાળી નેતા ... મરાવે છે. કુમારને ધર્મ સંકટ જણાય છે. પુત્રનું દુઃખ કાપવાને અર્થે તેની માતા ગંગા પધારે છે, અને યોજનગંધા તે માછીમારની છોકરી નથી પણ ક્ષત્રીની કન્યા છે એવી ખાત્રી આપે છે. ઢીમીરને તો તે માછલીના પેટમાંથી મળી છે. ... તો તેને દીકરી ... કરી છે આ પુરાવાથી કુમાર શાંત થાય છે.



અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ ૧લો બગીચો—સખીઓ સાથે પ્રવીણા ભીષ્મકુમારે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાઓથી તેના હૃદયમાં કલેષ. રમકુમારી સમાચાર આપે છે કે કુમાર હવે તને નહીજ વરે તેથી પ્રવીણાનો તપ કરવાનો નિશ્ચય ને હિમાલય પર પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૨જો શાંતનુંનો મહેલ— પ્રજા અને ચાચીઆઓની શાંતિ આતે આનંદ. સાથે મહાનન્દ શાંતનુનું પ્રવેશવું. ન્યાય લેવાને બહાને આવેલી યોજન ગંધા, ન્યાય ઘંટના અવાજ, યોજન ગંધા પોતાના ખલાસીને જોઇ ન્યાયની વાત ભુલી જાય છે, યોજન ગંધાના ખલાસી તરફના પ્રેમની કસોટી. છેવટે ખલાસીએ આપેલી હીમ્મતથી શાંતિ થઇ વિદાય.

પ્રવેશ ૩જો ફુડફુડશંકરનું ઘર—હજામત કરતાં એક પઠાણને અસ્ત્રો લગાડવાથી ગભરાતો ફડફડ; પઠાણ આવી જમૈયો બતાવે છે, ફુલી આખ ઇશારા ચલાવે છે પણ પઠાણના વશમાં બનેત્રીને સુધારવા આવેલો ગડગડ બંન્નેને સુધારવા નિશ્ચય કરે છે જમૈયાની ને મોતની બીકથી બંન્ને ઠેકાણે આવે છે. વૈદનું લેણું પતાવે છે

પ્રવેશ ૪થો તાત્પર્યસીંહનું ઘર—તાત્પર્યસીહ બીછાનામાં પડયો છે. એટલામાં તર્કસીહ ત્યાં આવે છે. દવાની જગ્યાએ ઝેર પાવા નિશ્ચય કરે છે પરંતુ તરંગસીહને લઇ ઉર્મિ આવે છે ને ...સીંહનું અંતર ફુટી જાય છે. ને તે પાછો જાય છે. રસ-

કુમારી સહોદરના સ્નેહની પ્રસંશા કરે છે. તરંગ ઘેર જાય છે એટલામાં રસકુમારીનું હરણ વિતર્કસીહ કરી જાય છે, ને તાત્પર્ય તેની પાછળ જાય છે.

પ્રવેશ ૫મો હિમાલય—પાર્વતીજીનું બીલડીના વેશમાં શંકરને છળવા આવવું. પતિથી તગએલી સ્ત્રીઓના હૃદયદુઃખની પ્રવીણાના દ્રષ્ટાંતથી બીલડીએ શંકરને કરાવેલ ખાત્રી. ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા ભંગ નહિ થવાથી પ્રવીણાનું પૃથ્વીમાં સમાવુ. રસકુમારી પર વિતર્કનો ત્રાસ, ને પ્રભુએ કરેલી સહાય શંકરે વિર્તકના વધ થતો અટકાવવા બીલડીએ પ્રવીણાને પૃથ્વીમાંથી પાછી બોલાવી ભીષ્મને સોંપવી બીલડીના વેશમાં પાર્વતી હોવાનું જણાતાં સર્વને શીવ પાર્વતીના દર્શન. ભીષ્મે પીતાનો લગ્ન પ્રસંગ સ્વહસ્તે પાર પાડવા કરેલા આગ્રહથી શંકર પોતાને બદલે તેના ગુરૂ પરશુરામને મોકલવા કહી આનંદ સાથે અદ્રશ્ય થવું.

પ્રવેશ ૬મો લગ્ન મંડપ—પરશુરામ મહારાજા શાંતનું અને યોજન ગંધા સાથે પ્રવેશે છે. યોજન ગધાને શાંતનું સુકાની શબ્દનો અર્થ સમજાવે છે. બંને દંપતી ભીષ્મને વરદાન આપે છે રસકુમારીનાં તાત્પર્યસીહ સાથે લગ્ન છેવટે શાન્તનુ યોજન ગંધાનો લગ્ન પ્રસંગ પુર્ણ થતાં ભીષ્મ અને પ્રવીણા આ બન્ને નૈષ્ટીક બ્રહ્મચારી અને બ્રહ્મચારીણીને પરશુરામ સદેહે સત્ય લોકમાં થોડા વખત માટે લઇ જાય છે.

આનંદ આનંદ આનંદ

યોજન ગંધા

યાને

ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા નાટકનાં ગાયનો

અંક ૧લો.

બાળાઓ— ૧

સ્મરણુ શરણુ શુભ કરન રૂં
શાંત સદા શીવ તારૂં
ભકતપાલ દીન દયાલ ચાહે બાલ ધારી વહાલ
મંગળકર વીભુ મારૂં........સ્મ૦
જગનાયક વરદાયક આપો સુખ શાન્તિ વિશ્રાંતિ
કાર્ય સફળ કરી મારૂં........સ્મ૦

બાળાઓ— ૨

હવે હર્ષથી પ્રયોગને વધાવવા
પુત્રધર્મ બ્રહ્મચર્ય સમજાવવા........હવે૦
શુદ્ધ પ્રેમ નીતિ ન્યાયને બતાવવા
પુર્ણ પ્રેમથી રચ્યું છે નવીન નાટય આ
રસ ગ્રાહી રસ પીને જાએ
સહુ આચરતાં સુખીયાં થાએ
હાથ જોડી નાથ અમે નીત્ય યાચીએ........હવે૦

ગઝલ— ૩

સાંભળ સુત તું વકુલ ધરી
હું જે કાંઇ સમજાવું
પુત્રધર્મની પુરી દીક્ષા ભાવે હું આપું
સ્નેહથી હૃદ્ય શાન્તિ સ્થાપું........સાંભળ૦
નીજ પીતા તણું પ્રીય કરવા
ઇચ્છાને આધીન ફરવા
ફરી જન્મ નહીં અહીં ધરવા
એ આચર સ્વર્ગ વિચરવા............સાંભળ૦

યોજનગંધા— ૪

નયન મીલાવી ગયા રાજ રસીલા
હા દીવાની ફરૂં છું
સરીતાના તટે જે નીહાળી
ધ્યાન તે છબીનું ધરૂં છું........નય૦
મનોહારી મુર્તિ તારી
લાગે છે એ પ્યારી વ્હાલા
આવો આવો વ્હેલા
હા જપું છું હા સ્મરૂં છું
વ્હાલા દીવાની ફરૂં છું........નયન૦

શાન્તનુ—　　　　　　５

પ્રભુ મારી મતિ ભમાવી
ચીત ચળાવી ગઇ આ નારી હાય દશા આ શી મારી
ચાલી ગઇ ઘેલો કહી જે
એજ સુંદરી જો મળે
આપીશ સુખ ને સ્થાપીશ હૃદયે............પ્રભુ૦

ફુલી—　　　　　　૬

ઓહો ઓહો કેવી રઢીયાળી મીઠી ને મરમાળી
મારી આંખલડી અણીદાર છે.
ખીલી જોબનની બ્હાર આખા જીવનનો સાર
મારો સુંદર કેવો શણગાર છે............ઓહો ઓહો૦
વીરહ તાપે હાય તપેલી ચેવન મદ મલકાતિ
ગજ ગામીની ને મદમાતિ કટી કેવી લચકાતી રે
હું ચાલું છું મચકાતી........ઓહો ઓહો૦

ફુલી—　　　　　　૭

હાં હારે ધીમીધીમી ચલેથી ચાલે પ્યારા
ફુડફુડ—પ્યારી ન મારો નયનોના આવા ઇસારા
ફુલી—આવું મીઠું બોલી શરમાવો શાને
આવ બાળી ભોળીને ભમાવો શાને............ધીમા૦
ફુડફુડ—ખાસાં તને ખાસડાં અપાવું
ભેઇ લેવા જોડા જડાવું

કુલી—ખસો કેમ ખાસ પ્યારા પાસ આવોને મનાવો નાર

કુકડ—ખીલી છે બહાર ખારી

કુલી—પ્રભુ આપ પ્રેમ પ્યાસી

ઉડાવી મારી ઉદાસી

પોસો છો પ્રેમેથી પ્રાણાધાર............ધીમી૦

સખીઓ— ૮

ખીલીખીલી સખી સુંદર કેવી મ્હારી આ કુલવાડી

પુષ્પ પરાગે પ્રપારે મનોહર

મદન મધુકર પુઠે પડે છે અનાડી....ખીલી૦

વીકસીત મ્હારી વાટીકા

વીકસીત અંગો અંગ

કોમળ અંગી કામીની

નીરખી ભમે અનગ

વેલીઓ વૃક્ષને વળગી રહી છે

પહેરીને પુષ્પોની મોહક મનહાર સાડી........ખીલી૦

સખીઓ— ૯

છોડ સખી છેડ છોડ તું કેડ

રસકુમારી—સરખે સરખી સાથ મળી

સહુ શાને શરમાવે શાને ભરમાવે....છેડ૦

સખીઓ—મજબ ઉપાધી આવી તું વ્યાખી કયાંથી લાવી

રસકુમારી—અંતર આધી બ્યાધી કરતાં બહુજ બ્હીવરાવે
કેમ કવરાવે...........છોડ૦

રસકુમારી— ૧૦

રસ ઘેલડા શીખવી સ્વામીની સેવા
તાત્પર્ય—અલબેલડી મળશે મીઠા મેવા
રસકુમારી—તનમનધન અરપણ કરૂં
તાત્પર્ય—રમણી તને રોજ સ્મરૂં...........ઘેલડા૦
તાત્પર્ય—ચોટી ગયું છે ચીત
રસકુમારી—પ્રેમથી નીભાવો પ્રીત
કોમળ હૃદયના છો કેવા
શાણા છો સરદાર શામા હૃદયહાર
પ્રીતે પ્યારા નીભાવો હુલાવો ફુલાવો નાથ....ઘેલડા૦

નાયકા— ૧૧

કેવી કોમળ હું કળી
જાએ જોતાં ચીત ચળી
ગુમાની જાય ગળી...........કેવી૦
નયનો નચાવું રસીક રીઝાવું
પ્યારાને મારાને આંખોના તારાને એક ઈસારે મનાવું
યૌવનના બહારને હું પુરો ખીલાવું
કટી લચકાવું, લોભાવું ચળાવું...........કેવી૦

નર્ક-વિતર્ક— ૧૨

અટપટી ખટપટ અજબ જમાવી
કરવા ઇચ્છીત આજ
છળબળ કળથકી પળપળ છળ થકી
નિશ્ચે કરશું નાશ.......અટપટી૦
સ્વતંત્ર ચાલશું સ્વતંત્ર મહાલશું
જાગીર તણા જોરને પુરૂં જમાવશું....અટપટી૦
પ્રપંચને રગી વીદેશમાં ભમી
ખાનપાન વૈભવોને મોજ માણશું.......અટપટી૦

પ્રવીણા— ૧૩

કોમળ વેલી કેવી આ ખીલી સુંદર આ સોહાય
જોતાંજ મન લેભાય હઇડું અતિ હરખાય
રચના રચી છે રમ્ય મનોહર...........કોમળ૦
એ જોઇ ગઇ મોહી ભોળી હું નાર કૂની તારી ન્યારી
ઉદ્ધાર વીભુ તુજ એ ઉપકાર
સર્વે એ જન સુખકાર રચી છે...........કોમળ૦

નાયકાઓ— ૧૪

સંગતના રંગમાં રેલો બસ રેલો
માનીને મોહન દીલને ખોલો ખોલો ખોલો....સંગતના૦
મનહર મોહન રસીઆ રીઝાવાને
જીવન આરામ જરા બોલો બોલો બોલો....સંગતના૦

આવ્યાં છીએ અમે લેવાને લ્હાવોરે
ઝુલાવી ઝુલે જરા ઝુલો ઝુલો ઝુલો.......સંગતના૦

૧૫

ફુડફુડ—જાઓ જાઓ તમે દુર જાઓ
કુલી—ના, ના, નાથ હજામ ન થાઓ
ગડગડ—આમ કર્યાંથી તો આબરૂ જાશે
લોકોમાં બુાય બધેય બોલાશે
ગમાર માંહી ગણુશો.......ના ના–
ફટફટ—બસ ધંધો આદરવાનો લઇ કોથળી હું ફરવાનો
ને હજામતો કરવાનો
કુલી—હાય મારો પીટયો દી છે તારો ઉગ્યો
કેવો સુરજ ઉગ્યો મારો
ફડફડ—તુ જો યારો [illegible] આંખ ન મારો.......જાઓ૦

અંક રજો.

યોજનગંધા— ૧૬
માછલડી જ્યાં ત્યાં જામાં ઘર ભુ]લી તું ભટકામાં....મા૦
જાળ અમરી સ્વાર્થ તણી આ તેમાં તું લપટામાં
મીઠા જળને છોડી ખારા સમુદ્રમાં લોભામાં.......મા૦
પહેલેથી પોષઇ જેમાં તેને ભુલી જામાં
થોડું પણુ જળ મીઠું આ છે મોટામાં લલચામાં....મા૦

ભીષ્મ— ૧૭

છે પુત્ર તણોએ ધર્મ સદાયે પીતાતણું પ્રીય કરવું—છે૦
ક્ષરવુ શોધી સુખ કરવાને પ્રયત્નમાં ફરવું
પિતાનું ઇચ્છીત આચરવું
ક્લેશ કાપવા શાંતિ આપવા
તત્પર થઈ ફરવું...........છેપુત્ર૦
રાજ્ય ભુવન કે વૈભવ સઘળા
અર્પી પ્રીય કરવું સ્હેજમાં સંસારે તરવું
પ્રાણ પડે દેવા પણ તેથી પાછા નવ ફરવું........છેપુત્ર૦

તાત્પર્ય— ૧૮

સુંદર છબી તુજ આ અંતરમાં મ્હારા જેહ ઠરી છે
કલમ કરે ગ્રહીને મેં પ્યારી આજે આલેખી છે
સુંદર નેપુર પગનાં તારા પણ તેં કેમ નહિ ઝણુકે
કંકણ આ કરનાં કેવાં છે તે પણ નહિ કંઇ રણકે
રસકુમારી—નેપુરને કંકણો રણુકશે ધ્યાન સહીત અહી જોશો
વદન વિકાસી વ્હાલા વ્હાલે આવ અહીં જો કેશો

૧૯

રસકુમારી—વ્હાલા હું કરીશ ઉપાય મનવાંચ્છીત વરના
તાત્પર્ય—તો તારો મુજને ધાર રમણી રસ ભરના
રસકુમારી—વિકસીત મારી યૌવન વાડી આપ બનો રસમાળી
રાખો આ હારાને પ્યારા સ્નેહ સહીત સંભાળી

૨૩

તાત્પર્ય—રસ વેલડી રસ વાળી
રસકુમારી—શું હું વેલી
તાત્પર્ય—ના મદઘેલી
રસકુમારી—રસમાં રેલી રહેશું રસીયા........વ્હાલા૦

૨૦

કુલી-રસ ભરીયું આ યૌવન મારૂં એળે જાયે આજ
વૈદ-સપડાવ્યો પ્રભુ પાછો શાને આને નમળે લાજ
કુલી-મદન સતાવે બ્હાવરી બનાવે
વૈદ-શરમ ન આવે આબરૂ ગુમાવે............રસ૦
ફેડ-હાય હાય શું માંડયા ચાળા
જો જો આ ઘરનાં ગોટાળા
કુલી-અલબેલા આવીને ભેટો રમણીને રીઝાવા રાજ....રસ૦
ફેડફેડ—ચટક ચ ળા આંખ ઉલાળા
વૈદ-હાય હાય કયાં કાઢુ દહાળા
કુલી-ઓ રસઘેલા બની હઠીલા કેમ કરે.છો બહુ નારાજ-રસ૦

યોજનગંધા— ૨૧

નાથ શીરીતે નીભાવું આવો સહન ન થાએ
કહું જઇ કયાંએ દુઃખની કહાણી
ફસાણી હું તો અનંગ પાસમાં............નાથ૦
ક્ષણુ ક્ષણુ વિચારો આવે આવીને કોણુ બચાવે

વ્હાલાંઓ સર્વ સતાવે નયને નીદ્રા નવ આવે
વીરહે ઘેલી બનાવી રોતાં રજની વીતાવી
ભાગ્યે શું આમ ભમાવી ક્યાંથી આફત છે આવી
ક્યાં કહું............નાથ૦

ભીષ્મ— ૨૨

સુધારો શીરીતે બાજી સહાજે તાજીને તાજી
નીવારો જે ઉપાધીને વધે છે અંગમાં વ્યાધી....સુધારો૦
પળેપળ જાય એ બાજી જુઓને આમ પલટાતી
નથી કોઇ જીવન માંહી કદાપિ શાંતિ દેખાતી....સુધારો૦
કરો કોટી પ્રયત્નો પણ નથી મીથ્યા થતું ભાવી
ફરજ પુરી કરી જ્યાં એક બીજી ભાગ્યમાં આવી....સુધારો૦

યોજનગંધા— ૨૩

વચન દઇ ફરવું તે કરતાં મરવું મુજને છે પ્યારૂં
સુખ ભોગવવા વિલાસ વધારાં
લાલચમાં હેલે લપટવા કેમ કરો છો પ્રયત્ન આવા
સ્વાર્થ તણી બાજી એ સઘળી આપ બીછાનો શાસારૂં વ—
બાળકનું હીત મનમાં ધરવા સંતાનોને સુખીયાં કરવા
કેમ બનો છો બહુ બેપરવા
ફરજ બજાવો વડીલ તણી એ માનીને કહેવું મારૂં....વ૦

પ્રવીણા— ૨૪

વ્હાલા વીના વ્હાલા વીના હુ બેઠી રસ છલકાતી
ખીલી કળી ખરી જાય રસ ભરી ઉડી જાય
પીયુ ભ્રમર વીનાં ભટકાતી...........વ્હાલા૦
આવ્ના રસીકવર અધીક રીઝાવુ સ્નેહ રસે નવરાવું
અધરા મૃતનું પાન કરાવું રતી રગ ઉડાવું
મોહન મદમાતી મલકાતી.... ....વ્હાલા૦

૨૫

રસકુમારી–વરશે એ તુજને રસીક કુમાર રસ સરદાર
કરવાને સુખમય તુજ સસાર ધીરજ ધારનેરે....વરશે૦
કરશે તુજ ઇચ્છીત એ કીરતાર કરૂણાગાર
સહુનો છે જે એ સરજનહાર ધીરજ ધારનેરે....વરશે૦
પ્રવીણા–સુંદર વર વરવા દીલ લોભાય મન મુંઝાય
આશાઓ ક્યારે પુરી થાય મન ગભરાય છેરે....વરશે૦

શાંતનુ— ૨૬

વામા સારૂ વ્યાખી પાછી આની આ ભાગ્યમાં
દુઃખ આ સહેવાય નહિ લખ્યું જે આ લલાટ મહીં
નીશદીન આધિ ઉપાધી જીવનમાં ....વામા૦
ભાવી ભીખ્યા થાય નહિ શાંન્તી સચવાય નહિ નીશદીન

અંક ૩ જો.

પ્રવીણા-સખીઓ— ૨૭

ખીલી છે ચાંદની આ ચોકમાંરે બેન
આવો ઝીલો અમૃતએ રસ ભર્યું રે બેન....ખીલી છે૦
બની છે કોકીલાઓ ગાનમાં મસ્તાન જેવી
વીકાસી ચંદ્રકીર્ણ સ્પર્શથી આ કુમુદ કેવી
વાયુરાજ આજ વહે વેગથીરે બેન..........ખીલી છે૦
શીતળ જળના સ્પર્શથી અંગજ શીતળ થાય૦
પણ શીતળ શશી કીર્ણથી હૃદય શીત બની જાય
એ સઘળું જન સુખ અર્થે અર્પાયું રે
તો પણ સખીશું મન તારૂં મરડાયું રે
બોલો આજે ચીત્તમાં આ શું થયું રે બેન....ખીલી છે૦

પ્રવીણા-સખીઓ— ૨૮

સુખ રૂપ સખી વર વરવાને
તપ આદરવા પ્રીય આચરવા
તદ રૂપ બની સાગર તરવા..........સુખ રૂપ૦
નીજ નાથ વીના ગઇ ભાન ભુલી
રખડું રવડું અહીં હું અટુલી
રસ પુરણ એ શશી છે મારો
મણી એ ફણી હેમની હું ધારો..........સુખ રૂપ૦

અબળા તણી અર્જ ઉરે ધારો
તરણી ગણી આ તરૂણી તારો
રૂખીએ.—રસથી તુજ જીવન ભરવાને
તપ આદરજે પ્રીય કરવાને...............સુખ રૂપ૦

શાંતનું— ૨૯

શાંતી શાંતી મ્હારા ઉરમાં જણાએ
દીલડું આનંદ થકી અતિ ઉભરાયે........શાંતી૦
કુમાર જાણ્યાંએ શાણાં કામથી શાંતીને
પામી છે મજા ને ગઇ વીપતીઓ વામી એ....શાંતી૦
પુત્ર પ્રાપ્તિ સુખ રૂગ ગણાએ
ન્યાય મુની મમ ભાગ્ય જણાયે...............શાંતી૦

૩૦

શાંતનુ—ત્હારા વીના ઘેલો હું ગુણીયલ ગોરી
યોજનગંધા-અરસ પરસ સુખ થાય એ ઉપાય જો લેવાય....
શાંતનુ—ધીરજને ધાર વ્હાલી પીવાને પ્રેમ પ્યાલી
વરસો વિતાવ્યાં વ્હાલી જેમ જીવો એમ તો સુખ ચેન....
યોજનગંધા—સાચા છો સ્વામી મારા ઉગરો દીન દારા
અંતે આવીને વ્હાલા સ્હાય જો દેવાય તો જીવાય....તારા૦

૩૧

કુંતી—હવે સુખ પામી પ્યારા સુણી સારા વિચારો આ
રંગમાં રેલી આનંદ દેશું કરશું લીલા લ્હેર....હવે સુખ૦

આવી મલ્યું જે ભાગ્યમાં તેને ભોગવજો ભરથાર
આ યુવતીને ભાવે નીભાવો પુર્ણ બનાવી પ્યા
કુડકુડ—આનંદ આનંદ આજ થયો ને સર્વ થયું
કુલી—રહીશ રાણી થઇને તમારી આપ છો મારા ભુપ.....

૩૨

રસકુમારી—કરે છે બ્હેનને કાજે પ્રયત્નો ભાઇ તું કોટી
બચાવે છે અમોને તું રચીને યુકતીઓ મોટી....કરે છે૦
તરંગ—નથી કીધું વધુ કાંઇ ફરજ મારી બજાવી છે
તમારા સ્નેહને અંગે મને એ બુદ્ધિ આવી છે
રસકુમારી—સગાઇ જે સહોદરની કદી શોધી નથી જડતી
નથી કોટી પ્રયત્ને કે કપાયાથી જુદી પડતી........કરે છે૦

પાર્વતી— ૩૩

જાગો જરૂર યોગ સાધી યોગીરાજ
બાંધી મન ઇંદ્રીયો બેઠા શું આજ
વિતાવ્યા વ્હાલા મેં કેવા ખટ માસ
ઉપજ્યો અંતરમાં વિયોગેથી ત્રાસ ....જાગો૦
હરી હું હારી કરૂં લાચારી
બોલોને બાળા ભોળા મહારાજ...............જાગો૦
સેવા તમારી કરવા અમારી
જાગી છે જ્યોતી હૃદય માંહી આજ...........જાગો૦

૩૪

દુઃખના દરીયે શું કરીયે તો પાર તરીએ
વિંમો-ધીને વશ કરીએ..................દુઃખના૦
ભીં ચમે ભુલાવ્યું ભાવી બાજી બધી બદલાવી
અંતરના દુઃખ કયાં જઇ કહીએ
સંચીત સુખ દુઃખ સહેવાં પડે છે
નેહે નીભાવી લઇએ
સહેજે તરીએ ભકતી રસ અંતર ભરીયે
કીર્તિને અમર કરીએ......................દુઃખના૦

૩૫

સર્વ—

પ્રીય થયું પ્રભુ પરશુરામ હાથથી
પુર્ણ છે થયો પ્રયોગ આજનો સરસ્વતિ........પ્રીય૦
પ્રભુ કૃપા થકી પુત્ર ધર્મ પાઠવ્યો.
આનંદ આનંદ સર્વ સ્થળે થયો
હરનીષ નમું હર્ષથી...........પ્રીય થયું૦

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

સમાપ્ત.